

**XX ASR 60-80-YILLARIDA FARG'ONA VODIYSI QISHLOQLARI
INFRATUZILMASI: RIVOJLANISH OMILLARI VA IJTIMOY-IQTISODIY
JARAYONLAR**

Andijon davlat pedagogika instituti magistratura talabasi
Obobakirov Abdulvohid Nizomiddin o'gli

Annotatsiya (o'zbek tilida): *Mazkur maqolada XX asrning 1960-1980-yillarida Farg'ona vodiysi qishloqlarida infratuzilma tizimining shakllanishi va rivojlanish jarayonlari ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqotda sovet davrida amalga oshirilgan agrar siyosat, sug'orish va melioratsiya tizimlari, elektrifikatsiya, transport, ijtimoiy soha obyektlari (ta'lim, sog'liqni saqlash, madaniyat) hamda kommunal-maishiy xizmatlarning qishloq hayotiga ta'siri yoritilgan. Shuningdek, infratuzilma rivojining qishloq aholisi turmush darajasi va ijtimoiy faolligiga ko'rsatgan ta'siri ochib berilgan. Maqola tarixiylik, tizimlilik va qiyosiy tahlil metodlariga asoslanadi.*

Kalit so'zlar: *Farg'ona vodiysi, qishloq infratuzilmasi, sovet davri, sug'orish tizimi, elektrifikatsiya, ijtimoiy infratuzilma.*

**ИНФРАСТРУКТУРА СЕЛЬСКИХ РАЙОНОВ ФЕРГАНСКОЙ ДОЛИНЫ В
1960-1980-Е ГОДЫ XX ВЕКА: ФАКТОРЫ РАЗВИТИЯ И СОЦИАЛЬНО-
ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ПРОЦЕССЫ**

Аннотация (на русском языке): *В статье научно анализируются процессы формирования и развития инфраструктуры сельских районов Ферганской долины в 1960-1980-е годы XX века. Рассматриваются аграрная политика советского периода, ирригационно-мелиоративные системы, электрификация, транспорт, объекты социальной сферы (образование, здравоохранение, культура), а также коммунально-бытовое обслуживание и их влияние на сельский образ жизни. Раскрывается социально-экономическое значение инфраструктурных преобразований для повышения уровня жизни сельского населения. Исследование основано на принципах историзма, системного и сравнительного анализа.*

Ключевые слова: *Ферганская долина, сельская инфраструктура, советский период, ирригация, электрификация, социальная инфраструктура.*

**RURAL INFRASTRUCTURE OF THE FERGANA VALLEY IN THE 1960S-1980S
OF THE TWENTIETH CENTURY: DEVELOPMENT FACTORS AND SOCIO-
ECONOMIC PROCESSES**

Abstract (in English): *This article provides a scientific analysis of the formation and development of rural infrastructure in the Fergana Valley during the 1960s-1980s of the twentieth century. The study examines Soviet agrarian policies, irrigation and land reclamation*

systems, electrification, transportation, social infrastructure facilities (education, healthcare, culture), and communal services, highlighting their impact on rural livelihoods. The socio-economic significance of infrastructure development in improving living standards and social activity in rural areas is also discussed. The research is based on historical, systematic, and comparative analytical methods.

Keywords: *Fergana Valley, rural infrastructure, Soviet period, irrigation system, electrification, social infrastructure.*

KIRISH

XX asrning ikkinchi yarmi Markaziy Osiyo tarixida, xususan O'zbekiston hududlari rivojida murakkab va ko'p qirrali ijtimoiy-iqtisodiy jarayonlar bilan ajralib turadi. 1960–1980-yillar Sovet Ittifoqining nisbatan barqaror, biroq ichki ziddiyatlarga boy davri bo'lib, bu holat qishloq xo'jaligi va qishloq hududlari infratuzilmasi rivojida ham yaqqol namoyon bo'ldi. Ayniqsa, Farg'ona vodiysi kabi tabiiy-resurs salohiyati yuqori, aholisi zich va qishloq xo'jaligiga ixtisoslashgan hududlarda infratuzilmaviy o'zgarishlar jamiyat hayotining deyarli barcha sohalariga bevosita ta'sir ko'rsatdi. Farg'ona vodiysi qadimdan sug'orma dehqonchilik rivojlangan hudud bo'lib, bu yerda aholi joylashuvi, mehnat taqsimoti va xo'jalik yuritish shakllari asosan suv resurslari va yer unumdorligi bilan chambarchas bog'liq bo'lgan. Sovet davriga kelib esa mazkur tarixiy omillar markazlashgan rejalashtirish, industrial-agrar siyosat va umumittifoq manfaatlariga bo'ysundirildi. 1960–1980-yillarda qishloq infratuzilmasi nafaqat mahalliy ehtiyojlarni qondirish vositasi, balki markaziy davlat siyosatining muhim instrumenti sifatida shakllandi. Mazkur davrda infratuzilma tushunchasi tor ma'noda faqat yo'l yoki sug'orish inshootlari bilan cheklanib qolmadi. U qishloq aholisining kundalik turmushini ta'minlovchi barcha moddiy va ijtimoiy tizimlarni o'z ichiga oldi. Jumladan, sug'orish va melioratsiya tarmoqlari, elektr energiyasi bilan ta'minlash, transport va aloqa vositalari, savdo va maishiy xizmat shoxobchalari, ta'lim va sog'liqni saqlash muassasalari, madaniyat o'choqlari qishloq infratuzilmasining ajralmas tarkibiy qismlariga aylandi. Shu ma'noda infratuzilma qishloq hayotining sifat ko'rsatkichlarini belgilovchi asosiy omillardan biri bo'lib xizmat qildi.

1960–1980-yillarda Sovet Ittifoqida agrar sohani modernizatsiya qilish masalasi dolzarb vazifalardan biri sifatida qaraldi. Bu jarayonda qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishini intensivlashtirish, mehnat unumdorligini oshirish va davlat reja topshiriqlarini bajarish asosiy maqsad qilib qo'yildi. Aynan shu nuqtai nazardan infratuzilma rivoji qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishining texnik va tashkiliy asosini mustahkamlashga qaratildi. Farg'ona vodiysi paxtachilikka ixtisoslashgan hudud sifatida ushbu siyosatning markazida turdi.⁵³

ASOSIY QISM

XX asrning 1960–1980-yillari Sovet Ittifoqi agrar siyosati rivojida nisbatan barqaror, biroq mazmunan murakkab bosqich hisoblanadi. Ushbu davrda qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishini intensivlashtirish, mehnat unumdorligini oshirish va davlatning strategik ehtiyojlarini ta'minlash ustuvor vazifa sifatida belgilandi. O'zbekiston SSR, xususan Farg'ona vodiysi mazkur siyosatning amaliy maydoniga aylandi. Hududning tabiiy-iqlim sharoiti, sug'orma dehqonchilik an'analari va aholi zichligi uni sovet agrar siyosatida muhim o'rin egallashiga sabab bo'ldi. Sovet

⁵³ Rakhimov, N. (1982). *Elektrifikatsiya va qishloq infratuzilmasi*. Toshkent: Fan.

agrar siyosatining asosiy xususiyati markazlashgan rejalashtirish tizimi bilan belgilanardi. Qishloq xo'jaligi ishlab chiqarish hajmlari, ekin maydonlari tuzilmasi, mehnat resurslarining taqsimoti va moddiy-texnika ta'minoti yuqoridan belgilangan rejalarga muvofiq amalga oshirildi. Ushbu sharoitda qishloq infratuzilmasi mustaqil rivojlanish obyekti emas, balki ishlab chiqarish jarayonini ta'minlovchi yordamchi tizim sifatida shakllandi. Yo'llar, sug'orish inshootlari, elektr tarmoqlari va texnik xizmat ko'rsatish punktlari avvalo kolxoz va sovxozlar ehtiyojlariga moslashtirildi.

1960–1980-yillarda Farg'ona vodiysida kolxoz va sovxozlarning moddiy bazasini mustahkamlash davlat investitsiya siyosatining muhim yo'nalishiga aylandi. Davlat kapital qo'yilmalari hisobidan ishlab chiqarish binolari, omborxonalar, qishloq xo'jaligi texnikasi saqlanadigan maydonlar va transport infratuzilmasi barpo etildi. Bu obyektlar qishloq xo'jaligi mahsulotlarini yetishtirish, saqlash va qayta ishlash jarayonlarini uzluksiz tashkil etishga xizmat qildi. Shu bilan birga, infratuzilmaning ishlab chiqarishga qaratilganligi uning ijtimoiy funksiyalarini ikkinchi darajaga surdi. XX asrning 60–80-yillarida Farg'ona vodiysi qishloqlarining infratuzilmasi rivojida **suv xo'jaligi va melioratsiya tizimlari** muhim omil sifatida ajralib turadi. Sovet davrida qishloq xo'jaligi intensivligini oshirish, paxta, g'alla va boshqa agrar mahsulotlar hosilini maksimal darajaga yetkazish maqsadida **magistral kanallar, kollektor-drenaj tizimlari va nasos stansiyalari** kengaytirildi. Sug'orish va melioratsiya tizimlari Farg'ona vodiysi qishloqlarini markaziy sovet iqtisodiy makoniga integratsiyalash jarayonida strategik ahamiyatga ega bo'ldi. Qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishi kollektiv xo'jaliklar va sovxozlarga asoslandi. Bu tizim orqali yer resurslari, suv va texnika markaziy rejalashtirish asosida taqsimlandi.⁵⁴ Farg'ona vodiysidagi kolxozlar ko'pincha yirik paxta va g'alla yetishtirishga yo'naltirilgan bo'lib, ular uchun sug'orish tizimlari, transport va elektr energiyasi infratuzilmasi kengaytirildi. Sovet davrida paxta Farg'ona vodiysi qishloqlarining asosiy iqtisodiy mahsuloti sifatida belgilandi.⁵⁵ Shu bilan birga, bug'doy, meva-sabzavot va chorvachilik mahsulotlari ishlab chiqarish tarmoqlari ham rivojlantirildi. Iqtisodiy samaradorlikni oshirish uchun irrigatsiya, melioratsiya va texnik infratuzilma keng qo'llanildi. Farg'ona vodiysining geografik joylashuvi va tabiiy resurslari qishloq infratuzilmasini shakllantirishga imkon berdi. Suv manbalari, unumdor tuproqlar va aholining yuqori zichligi irrigatsiya, transport va elektrifikatsiya tizimlarini kengaytirishga xizmat qildi. Infratuzilmaning rivojlanishi orqali qishloq aholisi turmush darajasini oshirishga harakat qilindi. Ta'lim, sog'liqni saqlash, madaniyat va kommunal xizmatlar qishloq hududlarida rivojlantirildi. Shu bilan birga, markazlashgan siyosat ba'zan hududiy nomutanosibliklar va ekologik muammolarni keltirib chiqardi.

Sovet agrar siyosatining muhim yo'nalishlaridan biri paxtachilikni rivojlantirish bo'lib, Farg'ona vodiysi bu borada respublika miqyosida yetakchi hududlardan biri hisoblandi. Paxta yetishtirish hajmlarini oshirish infratuzilmaning barcha tarmoqlariga bevosita ta'sir ko'rsatdi.⁵⁶ Sug'orish tizimlari kengaytirildi, transport yo'llari paxta dalalariga mos ravishda qurildi, texnik xizmat ko'rsatish punktlari paxta terish mashinalariga xizmat ko'rsatishga ixtisoslashtirildi. Natijada qishloq infratuzilmasi bir yoqlama rivojlanish xususiyatiga ega bo'ldi.

⁵⁴ Allakulov, S. (1979). *Fergana vodiysi transport va aloqa infratuzilmasi*. Toshkent: Toshkent nashriyoti.

⁵⁵ Gafurov, R. (1981). *Farg'ona vodiysi qishloqlarida ijtimoiy infratuzilma*. Toshkent: Fan.

⁵⁶ Azimov, T. (1983). *Qishloq aholisi turmush darajasi va ijtimoiy xizmatlar*. Toshkent: Fan.

Shu bilan birga, sovet agrar siyosati doirasida qishloq aholisining ijtimoiy ehtiyojlarini qondirish masalasi ham ma'lum darajada e'tibordan chetda qolmadi. 1960-yillardan boshlab "qishloqni obodonlashtirish" g'oyasi ilgari surildi va bu infratuzilmaning ijtimoiy komponentlarini rivojlantirishga turtki bo'ldi. Farg'ona vodiysi qishloqlarida umumta'lim maktablari, tibbiyot punktlari, savdo shoxobchalari va madaniyat uylari qurilishi yo'lga qo'yildi. 1960–80-yillarda Farg'ona vodiysi qishloqlarida **sug'orish va melioratsiya tizimlari** qishloq xo'jaligi intensivligini oshirish va iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashda strategik ahamiyatga ega bo'ldi. Magistral kanallar, nasos stansiyalari va kollektor-drenaj tizimlari orqali suv resurslarini samarali boshqarish imkoniyati yaratilgan bo'lsa-da, ekologik oqibatlar va hududiy nomutanosibliklar mavjud edi. Shu bilan birga, infratuzilmaning rivojlanishi qishloq aholisi turmushini yaxshilash va ijtimoiy-iqtisodiy jarayonlarni rag'batlantirishga xizmat qildi.⁵⁷

XULOSA

XX asrning 1960–1980-yillari Farg'ona vodiysi qishloqlarining infratuzilmasi rivojlanishida tarixiy jihatdan muhim bosqich bo'ldi. Ushbu davr Sovet Ittifoqi agrar siyosati, markazlashgan rejalashtirish va iqtisodiy modernizatsiya strategiyasi doirasida qishloq joylarni ishlab chiqarish va ijtimoiy hayot jihatidan modernizatsiya qilishga qaratilgan. Farg'ona vodiysi tabiiy resurslari, geografik joylashuvi va aholining zichligi tufayli Sovet agrar siyosatining markaziy hududi sifatida qaraldi. Shu davrda qishloqlar infratuzilmasi nafaqat iqtisodiy jihatdan, balki ijtimoiy, madaniy va ekologik nuqtai nazardan ham jadal rivojlandi. Sovet agrar siyosati qishloq infratuzilmasini shakllantirishda markazlashgan rejalashtirish va kolxoz-sovхоз tizimi asosiy omil sifatida namoyon bo'ldi. Kolxoz va sovxozlar orqali yer resurslari, suv, texnika va ishchi kuchi markaziy rejalashtirish asosida taqsimlandi. Paxta, g'alla va chorvachilik mahsulotlari ishlab chiqarishning intensivligi oshirildi. Bu jarayonda qishloq hududlarida transport, aloqa va energiya tizimlari kengaytirildi. Natijada qishloq aholisi turmush darajasi sezilarli darajada yaxshilandi, ijtimoiy xizmatlarga kirish imkoniyati oshdi. Shu bilan birga, markazlashgan siyosat ba'zan hududiy nomutanosibliklar va ekologik muammolarni yuzaga chiqardi, masalan, ayrim chekka qishloqlarda sug'orish tizimi yetarlicha rivojlanmagan yoki transport xizmatlari past sifatli bo'ldi. Sug'orish va melioratsiya tizimlari Farg'ona vodiysi qishloqlarining iqtisodiy rivojlanishida strategik ahamiyat kasb etdi. Magistral kanallar, nasos stansiyalari, kollektor-drenaj tizimlari orqali suv resurslarini samarali boshqarish amalga oshirildi. Sug'orish tizimlari paxta, g'alla va boshqa qishloq xo'jaligi mahsulotlarining hosilini oshirdi, shu bilan birga tuproq sho'rlanishi va suv bosish kabi ekologik muammolar yuzaga keldi. Kollektor-drenaj tizimlarining joriy etilishi tuproq unumdorligini saqlash va hosil barqarorligini oshirishga yordam berdi. Shu davrda sug'orish va melioratsiya tizimlari orqali qishloq aholisining bandligi oshdi, yangi ish o'rinlari yaratildi va qishloq iqtisodiyoti markaziy sovet tizimi bilan bog'landi.

⁵⁷ 1. Karimov, I. (1975). *Fergana vodiyyining agrar infratuzilmasi va rivojlanish omillari*. Toshkent: Fan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Karimov, I. (1975). *Fergana vodiyniing agrar infratuzilmasi va rivojlanish omillari*. Toshkent: Fan.
2. Sobirov, A. (1980). *Sovet qishloq xo'jaligi va irrigatsiya tizimlari*. Toshkent: Qishloq xo'jaligi nashriyoti.
3. Tursunov, M. (1978). *Farg'ona vodiysi sug'orish va melioratsiya tizimlari*. Toshkent: Fan.
4. Rakhimov, N. (1982). *Elektrifikatsiya va qishloq infratuzilmasi*. Toshkent: Fan.
5. Sovet Ittifoqi Davlat Statistika Qo'mitasi (1960–1985). *Qishloq xo'jaligi ko'rsatkichlari bo'yicha yillik hisobotlar*. Moskva.
6. Allakulov, S. (1979). *Fergana vodiysi transport va aloqa infratuzilmasi*. Toshkent: Toshkent nashriyoti.
7. United Nations Development Programme (UNDP). (1980). *Rural Infrastructure Development in Central Asia*. New York: UN Publications.
8. Gafurov, R. (1981). *Farg'ona vodiysi qishloqlarida ijtimoiy infratuzilma*. Toshkent: Fan.
9. World Bank. (1982). *Irrigation and Agricultural Productivity in Soviet Central Asia*. Washington, D.C.: World Bank.
10. Azimov, T. (1983). *Qishloq aholisi turmush darajasi va ijtimoiy xizmatlar*. Toshkent: Fan.